

A SOÓVÁRI CSIPKE.

A VOLNA KRÓNIKÁSUNK, aki a hétköznapi élet jelenségeit művészeti szempontból véve számon tartaná, úgy ez az 1904. évi tavaszi divatról alighanem a következőket jegyezné föl:

„Ebben az esztendőben a nők rendkívül fölkapták a csipkedíszítést; vert, varrott, horgolt és kötött csipkeszövet, betét, csipkekézelő borította el ruháikat. Vállukon hol körülhálózott, hol guipure csipkegallér díszlett. Böven kijutott a csipkéből hölgyeink napernyőire, legyezőire, ridiculejeire s egyéb holmijára is. A hazai csipkekészítés azonban meg sem érezte e mohó csipkekeresletet, még pedig főleg azért nem, mivel nem ismerték. A tömérdek csipke, amelyet nálunk elfogyasztottak, a divattal együtt külföldről özönlött be hozzánk.“

Tudjuk, hogy ez import nagy részegyári módon készült gépi csipke s ha egyik másik kereskedőnk előkelőbb vásárlói számára Magyarországon készült csipkét akar forgalomba hozni, első feltétele csipkekészítőinkkel szemben az, hogy külföldi mintákat utánozzanak. E visszás állapotok oka, azt hiszem, abban rejlik, hogy hölgyeinket még ma sem hatja át az az erőteljes, egészséges művészi szellem, amelynek megteremtésén nálunk egyesek és társulatok vállvetve buzgólkodnak. Csak ahol ez a szellem hiányzik, csak ott diktálhat zsarnoki módon a külföldi divat.

Nyugoti Európában a reform-ruha körül támadt mozgalom, bár sok a szerzetelenség ebben, némiképen mégis csak közeledést jelent a nemzeti s ennek keretében az egyéni viselethez. A míg e mozgalom hullámai hozzánk is eljutnak, szertelenségei ellen a legjobban úgy védekezhetünk, ha a multból merítünk okulást.

A régi Magyarország művészi szellemére ugyancsak élénk fényt vet régi vise-

letünk, amely szépségével nem egyszer volt hatással Európa nyugati népeire is. Ami a női ruhát illeti, ennek díszítésében a XVII. századtól kezdve nálunk mindenkor nagy szerepe volt a csipkének is. Bár történetét eddig senki sem írta meg, a régi magyar élet ösmerői jól tudják, hogy e csipkedíszítés zöme nálunk készült. Mint a középkorban a hímzés, a XVII. századtól kezdve a csipkekészítés országszerte elterjedt női foglalkozás volt s helylyel-közzel oly óriási arányokat öltött, hogy városi hatóságaink jónak látták korlátozását. Körmöcbánya városa már a XVII. században megtiltotta a felnőtt leányoknak a csipkeverést, „mivelhogy ez szerfölött könnyű kereset s csak könnyelműségre vezet“. A XVIII. század elején városaink a viselet terén elharapózott fényűzés ellen hoznak mindenféle statutumokat s első sorban a női viselet csipkedíszítését korlátozzák. Ugyane században a Rákóczi szabadságharcának leveretése után támadt történelmi és közgazdasági átalakulások jó részt véget vetnek a fényes nemzeti viselet divatjának s a fényűzésnek is. A csipkeverést már csak a bányavárosokban üzik, amelyek jóléte a zavartalanul tovább üzött bányászattal kapcsolatban továbbra is megmaradt. Ma már bányavidékeinken is sok helyütt csak a magánosok és templomok birtokában található régi csipke hirdeti a csipkekészítés hajdan való virágzását. A csipkeverést a mult század végén fölvett iparstatisztikai adatok szerint immár jóformán csak Zólyomvármegye néhány falujában, a nyitrai Koritnón s kis mértékben Hont vármegye egy két helyén üzik. A házi-ipszerüen készített s házalás útján forgalomba hozott csipkén erősen meglátszik a cseh csipke hatása, amely a bécsi divatlapok után igazodó közönségünk izlésének leginkább megfelel.

Eredeti vonások csak ott jellemzik még a csipkeverést, ahol ez a népviseletet szolgálja, mint a sárosvármegyei Soóváron, mely valamikor szintén bányá-

ARANYNYAL ÁTSZÓTT SELYEM.
SZICILIAI. XIV. SZÁZAD.

*Az Orsz. Iparművészeti Múzeum
textil-kiállítására.*

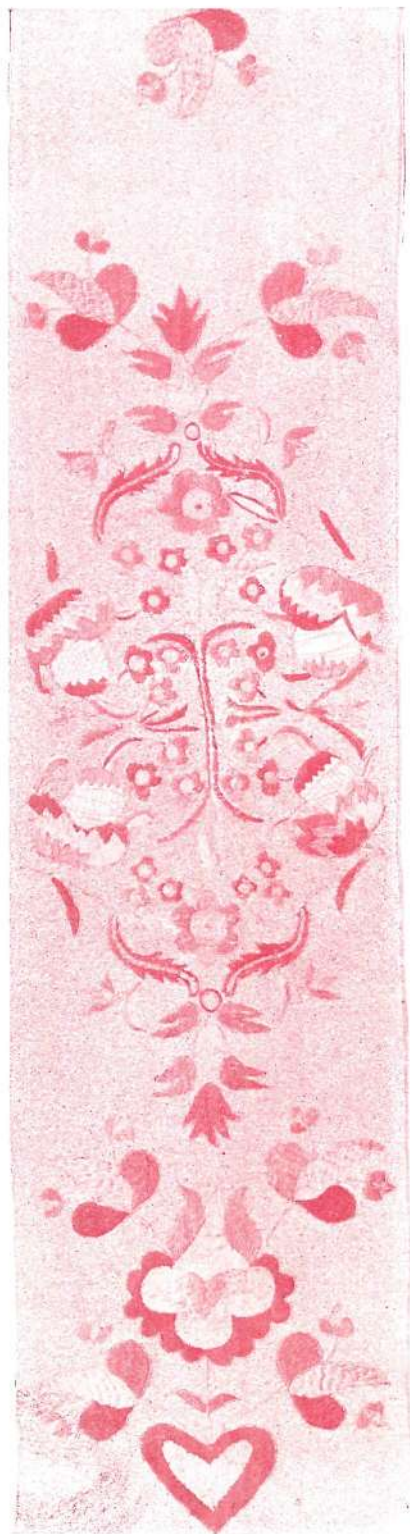
ARANYNYAL ÁTSZÓTT BÁRSONY.
SCUTARI. XVII. SZÁZAD.

*Az Orsz. Iparművészeti Múzeum
textil-kiállítása.*

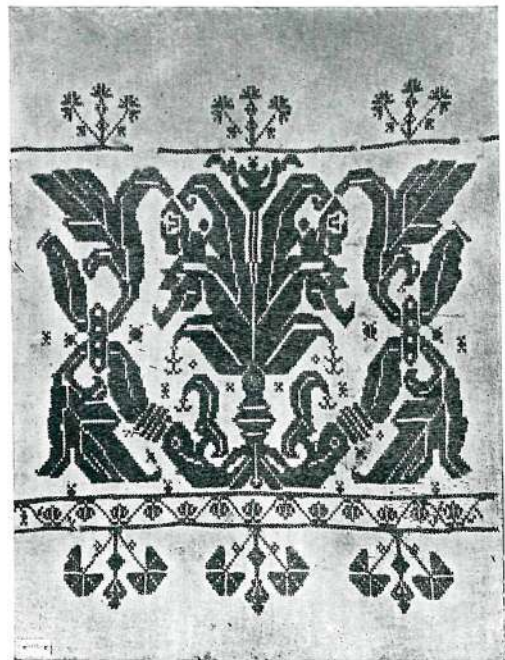

SELYEM APPLIKÁCIÓ.
OLASZ. XVI. SZÁZAD.

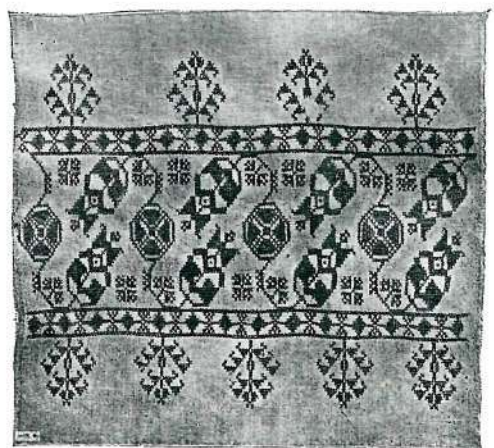
*Az Orsz. Iparművészeti Múzeum
textil-kiállítása.*

SELYEM ÉS ARANY HIMZÉS.
MAGYAR. XVI. ÉS XVII. SZÁZAD.

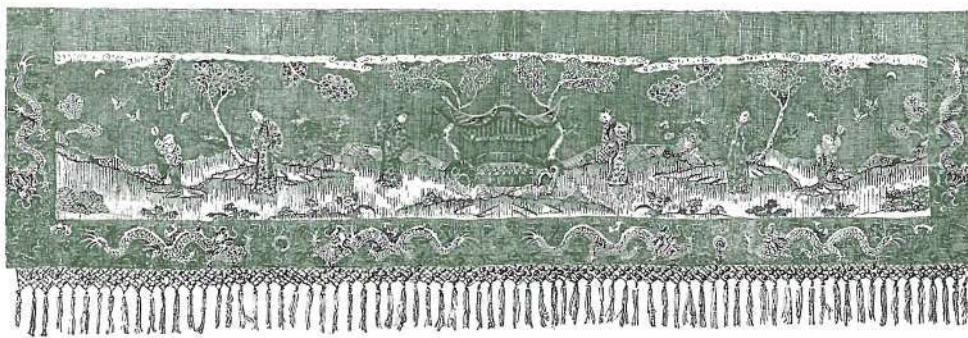

PÁRNAHAJ RENAISSANCE IZLÉSŰ HIMZÉSSEL.

PÁRNAHAJ.
ERDÉLY.

*Az Orsz. Iparművészeti Múzeum
textil-kiállítása.*

KINAI SEYEM GOBELIN.

LEPEDŐSZÉL. VÖRÖS PAMUTTAL HIMEZETT.
MAGYAR. XVIII. SZÁZAD.

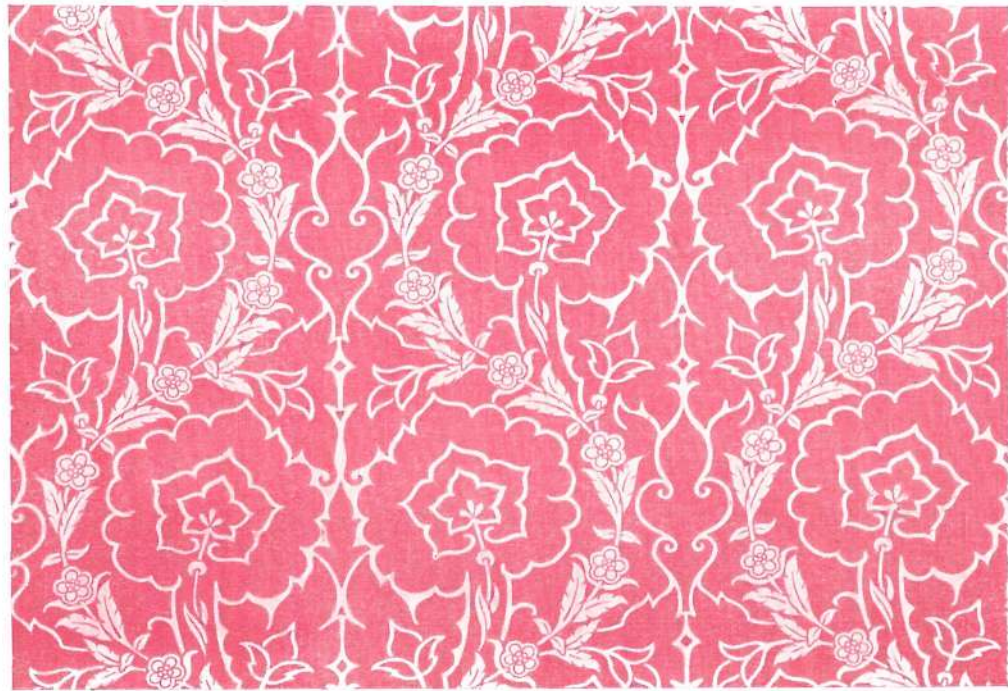
BRANDENBURGI KATALIN RUHÁJÁNAK HIMZETT DISZÍTÉSE.

*Az Orsz. Iparművészeti Múzeum
textil-kiállítása.*

NYOMTATOTT BÁRSONY.
MODERN ANGOL.

TERVEZTE
LEWIS F. DAY.

NYOMTATOTT VÁSZN.
MODERN ANGOL.

*Az Orsz. Iparművészeti Múzeum
textil-kiállítására.*

TERVEZTE
LEWIS F. DAY.

NYOMTATOTT VÁSZON.
MODERN ANGOL.

*Az Orsz. Iparművészeti Múzeum
textil-kiállítására.*

TERVEZTE
MORRIS.

CSOMÓZOTT SZŐNYEG.
(ERDÉLYI.) XVIII. SZÁZAD.

*Az Orsz. Iparművészeti Múzeum
textil-kiállítása.*

város volt. Sáros vármegye népe tót, de csalódnék, aki asszonyai viseletének a díszítésében őseredeti tót vonásokat keresne. A népviselet díszítésének ősi voltát újabban egyre többen tagadják. A magyar viselet díszítő motívumairól is sok szavahihető tekintély vitatja, hogy többnyire konvencionálissá vált középkor és renaissance-kori motívumok, amelyeket a nép urai viseletéről lesett el s mindmáig megőrzött.

Hogy a népben nagy a hajlandóság urai utánzására, azt tömérdek példa a mai viseletterén is bizonyítja. Ahol a földesúr levetette az ősi viseletet, ott a nép is egyre nagyobb mértékben kapja föl a nemzetközi modern ruhát. Csak a vasút nem járta, elhagyatott vidékeken virágzik még a régi népviselet, mint a minők Sáros megye azon részei, amelyek számára a soóvári csipkeverők a parasztasszonyok főköztöjére való csipkét gyártják. E csipkék nagyban elütnek minden olyan csipkétől, amely ma a kereskedelmi forgalom tárgya. Motívumaik, technikájuk egyaránt azokra a csipkékre emlékeztet, amelyek Sáros és Szepes templomaiban XVII—XVIII. századbeli egyházi fehérneműeken és úrasztalterítőkön nagy számban maradtak fenn. A mai soóvári csipke ugyan minden tekintetben hitványabb e régi emlékeknél, mindazonáltal megérdemli, hogy behatóbban megismerjük, annyival is inkább, mivel ismertetése kapcsán, s szinte önként, nem egy megfontolásra méltó tanulság is merül föl.

Soóvár Eperjestől egy félóra járányira, a Szekcső szépséges völgyének délkeleti sarkában, erdős hegyek lankáin terül el s három, házaival összeépült községből áll. A legnépesebb ezek közül Tót-Soóvár, amelyet csak azóta neveznek így, hogy II. József császár korában a svábokkal benépesített s házi ipari szempontból véve érdektelen Német Soóvár alapját megvetették. Tót-Soóvártól keletre csatlakozik a dombok oldalán szerte szórt házsoraival Bánya-Soóvár, rövidebben Sóbánya, az itteni csipkeverés

főfészke. Soóvárt már Anonymus is említi. Sósokútja az Árpádok korában szintén ismeretes. 1571-ig főzés útján aknázták ki a sót ebből. Csak akkor bukkannak kősóra a kút vidékén, s a kősóbányászást a más magyarországi bányavárosokból ide telepedett bányász-nép nagy virágzásra emelte. 1752-ben víz önti el a tárnákat s azóta ismét csak főzés útján nyerik a sót. A régi bányász lakosság mindazonáltal továbbra is itt maradt s a szomszéd falvak tót népével összeházasodva, ma is jórészt a sótermelésnél talál foglalkozást. Bánya-Soóvár lakosainak száma megközelíti az ezeret, Tót-Soóváré a másfélezret. Az előbbi helyen minden nő tiz-tizenkét éves korától fogva szinte haláláig foglalkozik csipkeveréssel, Tót-Soóváron is igen sok asszony és leány üzi ezt háziiparszerűen.

Bár közvetlen adatunk erre nézve nincs, valószínű, hogy a csipkeverés története Soóváron a XVII. század elejéig nyúlik vissza. Hogy a sárosvármegyei templomokban őrzött csipkeholmi Soóváron készült-e, azt eddig nem igen lehet kimutatni. Valószínű azonban, hogy úgy a templomok, mint a szomszédos Eperjes város és környéke úriasszonyai számára sok csipke készült itt régen. Maguknak a soóvári bányászlányoknak ünneplő ruhája boldogabb időkben szintén merő csipkedísz volt. Ma már itt nem viselik a csipkét s több mint egy emberöltő múlt el azóta is, hogy a soóvári nők mennyasszonyi díszre csipkeszövetből készült. Ilyen csipkeruhát visel a képeink egyikén ábrázolt fiatal lány. E ruha egyes részeit különböző sóbányai öreg asszonyok ládjájának mélyéből sikerült megszerezni. A monoton mustrájú fejkendő egy darabban vert csipke s tulajdonosa szerint harminc év előtt készült. A jóval élénkebb mintájú csipkeujjas harmincöt éves s egymáshoz fűzött csipkesávokból áll. Az ujjast sima rózsaszín derék fölé húzták, gallérja szalagra varrott csipkecsokor volt. Ilyen régi csokorra már nem akadtam Soóváron.

Egy nyolcvanéves öreg asszony azonban házapadlásáról hozott le ehhez való régi formapapirost s ennek alapján készült a csokor, mely képünkön az ábrázolt leány nyakán látható. Bizonyos, hogy a szoknyát is csipkebetét díszítette s a cipő csokra szintén vert csipke volt. Alighanem ugyancsak mesés látvány lehetett, a mikor Bánya-Soóváron e viselet még általános volt s a fiatal bányászlányok ebben pompázva vonultak vasárnaponként a templomba.

A mult század első felében, amikor ez még divatban volt, úriasszonyok számára is készült Soóváron csipkefőkötő. Ilyen munkával ma már szintén nem foglalkoznak, csak régi forma papírját őrzik néhányan. Csecsemőknek való, egyszerű hálós mustrájú főkötők készítése még ma is általános itt, jóval érdekesebb azonban a sáros-vármegyei parasztasszonyok főkötőjére való csipkedísz, amelynek készítésével Soóváron körülbelül háromszáz nő foglalkozik háziiparszerűleg.

Mielőtt e csipkéket ismertetném, nézzük az ennek előállítására szolgáló szerzőségeket, amelyek nagyjában azonosak azokkal, amelyeket Közép-Európában a csipkeverők mindenfelé használnak s amelyeket Soóváron a csipkeverők maguk készítenek. A párna henger alakú vászonzsák, amelyet homokkal töltenek meg, perkálszövettel burkolnak be s hogy ne guruljon dobozfedélhez hasonló deszkaabroncsra helyeznek. A minta-papiros többé-kevésbé kemény karton papirosból készül, amelyre szabad kézzel szúrják ki a mustrát. Természetes, hogy ennek vonalai így többé-kevésbé görbék, ami a rajta készülő csipkének sem válik előnyére. A vetőcsévés pálcikákat a sóbányai legények bicskával faragják, alakjuk a rendes, csak a rájuk sodrott fonalat nem védi burok, mint többek közt Csehországban. Ezt azonban az itteni nők tisztaságszeretete teszi fölöslegessé.

A csipkeverést Soóváron öreg asszonyok tanítják, kik közül rendszerint kettő

közvetíti a csipke eladását. A sóbányai lányok már 10—12 éves korukban kerülnek a csipkeverő szerszámok mellé s alig pár hónapi gyakorlat után, egyszerűbb fajtájú munkáikkal 30—50 fillért keresnek naponként. A csipkék anyaga a fehér és fekete cérna, a színes selyem s a sodrott ezüst és arany fonál. A munkák zöme színes; fehér vagy fekete csipkét csak öreg asszonyok viselnek főkötőjükön, ezt is csak ünnepnap, s azért kisebb számmal készül. Minthogy egy-egy mintapapír alapján, amint Sóbányán mondják, fejből, ugyanazon körvonalakon belül, rendkívül változatos sokféle mustrájú csipke készül, Sóbánya ily nemű produktumai sorában rendkívül nagy a változatosság. Főbb típusai szerint az itteni csipkének mégis kilenc fajtát különböztethetjük meg, a melyet az alábbiakban részletesen írok le. E csipkék mind a sárosi parasztasszonyok kartonból vagy mustrásan szövött vászonból szabott főkötőjének homlokrészén betétül szolgálnak s ennek megfelelően, egy vagy két tenyérnyi szélesség mellett, 30—40 cm. hosszúak. Anyag, mustra és árak szerint a csipkefajok a következők.

1. Vörös, sárga, zöld és lilaszín selyem szálakkal tarkított, leveles mintájú csipke, a kezdő csipkeverők munkája. Ára darabonként 48 fillér s Kis-Szeben vidékén idősebb asszonyok viselik. Ugyanennek ezüst szálakkal élénkített változata a szekcsői járásban divatos; arany és ezüst szálakkal tarkított változata Szepes vármegye határán.

2. Fehér, fekete fonálból készült leveles és pillangós mustrájú széles csipke 76 fillér. Abos vidékén viselik.

3. Fekete alapon arany s ezüst fonálból készült, vörös, kék, zöld, sárga petyekkel élénkített széles csipke, 1 K. Az alsó tarcái járás falvaiban fiatal asszonyok viselik.

4. Fekete alapon, sárga selyemmel tarkított pillangós és pávaszemes mustrájú széles csipke, idősebb asszonyok számára készül, darabja 1 K. Kendén és Szent-Péteren viselik.

5. Keskeny, fehér, tömöttebb szövétű leveles mintájú csipke, öreg asszonyok számára. Darabja 48 fillér.

6. Ritkább szövésű széles csipke az az előbbihez hasonló mustrájú 88 fillér. A sirokai járásban fiatalabb asszonyok viselik.

7. Ugyanez ezüst szálakkal tarkítva darabonként 1 K.

8. Egész keskeny vörös és fekete csillagokkal élénkített leveles mustrájú csipke, gölnicvölgyi ruthén asszonyok viselik. Ára 36 fillér.

9. Merőben ezüst szálakból készült s a 3. számú mintájára vert széles csipke ujdonsült menyecskék ünnepélyes avatásánál, más szóval fejének bekötésénél használt főkötőre varrják. Ára 3 K. Ilyen csipke borítja a záróképünkön ábrázolt csipkeverő párnát.

Mint már említettem, ezeket a csipkéket készítőiktől két öreg asszony szedi össze s Eperjes heti vásárain az oda csődülő parasztasszonyoknak a fönt jelzett áron adja el. A csipkeeladást közvetítő asszonyok neve özv. Kruck Erzsébet és özv. Vaskó Erzsébet. Az előbbi hetvenkét éves, de ma is a legjelesebb csipkeverő asszony, akin kívül még Lénárt Erzsébet áll a legjobb csipkeverő és tanító hírében. A sárosvármegyei parasztasszonyok az izlésük szerint kiválasztott csipkét ugyancsak Eperjesen özv. Csizseknéhez viszik, aki a főkötők készítésével hivatásszerűen foglalkozik. Itt választják ki a főkötőhöz való szövétűt s szabattják fejükhöz. Külföldi gyárak utazói ujabban a felvidéken is sűrűn kísérlik meg, hogy a népviselet egyes háziiparszerűleg készülő alkotórészeit gyártmányaikkal kiszorítsák. A szepesvármegyei Magura eltótosodott német lakóinak asszony része a legújabb időkig ünnepeken igen érdekes kézzel hímzett s fátýolszövetből készült általvetőt viselt. Ezt még ma is Reintuch-nak nevezik, de most már a kézzel hímzett régi általvető helyett mindenfelé gépi csipkeszövetből készült ablakfüggönyt kanya-

rítanak vállalk köré. E vidék falvai napi járóföldnyi távolságra esnek vasutainktól, a külföldi gyárak mégis meghódították. Kétségtelen, hogy ha eddig nem is sikerült, idővel a sárosmegyei asszonyok főkötőit is a csehországi gyárak fogják szállítani s a soóvári csipkekészítésnek ezzel alighanem egyszerre vége szakad.

Bizonyára nem volna szabad arra várunk, míg ez ősi technika itt haldoklásnak indul. Megmentésének pedig nincs más módja, mintha nemesbítésről gondoskodunk s alkotásait ez által az úri nők ruháira alkalmazhatókká tesszük. Hogy a soóvári csipke erre alkalmas, erről a fejtegetéseim illusztrálására bemutatott minták is elég bizonyosságot tesznek. Bármily primitív a csipkék zömének a rajza, egyik-másik fajtáját egyénibb művészi izléssel rendelkező úri asszonyaink már most is hatásosan használhatnák föl ruháik díszítésére. Hátha még a csipkét közvetlenül készítőiknél rendelnék meg s a mintapapiros gondosabb rajzát kötnék ki! Hogy a soóvári csipkeverők mily tanulékonyak, erről a munkájuk nemesbítésére irányuló első kísérlet tesz bizonyosságot, amelynek a modern művészi ipar s a házi ipar szempontjából jelentősebb eredménye nem volt ugyan, amelyről azonban fejtegetéseim kiegészítése végett szintén jónak látom megemlékezni.

Rejtő Sándor műegyetemi tanár, akkori iparfelügyelő, lett először figyelmessé a múlt század nyolcvanas éveiben, a soóvári csipkére. Közbenjárására a kormány egy állami ipariskolai tanítónőt küldött le ide s ez itt csipkeverő iskolát nyitott. Sáros vármegyében akkor inséges idők jártak s Rejtő Sándor akciójának főcélja az volt, hogy a csipkeverők pangó kereseti viszonyain javítson. Fővárosi kereskedőink közül többet sikerült rábírnia, hogy közvetlen megrendeléseikkel támogassák a csipkeverő-iskolát; de mivel a kereskedők csak cseh mintájú csipkét akartak, Soóváron is karlsbadi és idriai minták utánzására tanították a sóbányai és a tótsóóvári lányokat. Az iskolai

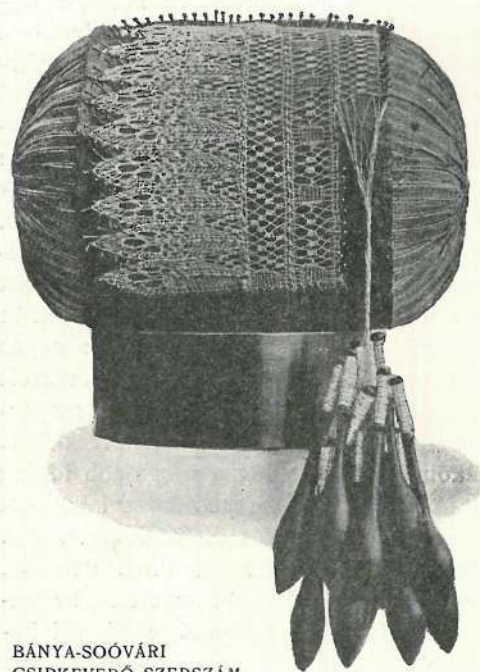
A SOÓVÁRI CSIPKE

fegyelmen kívül, a mely különösen a bányai asszonyokat riasztotta vissza, az idegen mintáktól is a legtöbben húzódtak. Ez természetes is, a cseh csipke tömött mustráival egész más világból való, mint a soóváriak lenge munkája. Ha a stílszerűség szempontjából vizsgáljuk, úgy bár rajza korrektebb, a cseh csipke a soóváriak jóval mögötte áll, mert inkább horgolt mint vert csipkének látszik. Mindazonáltal a cseh csipke készítése Soóváron is elterjedt, de csak addig virágzott, míg az inséges idők el nem multak. Ekkor a csipkeverők igényei is egyszerre fokozódtak s így a cseh csipkeverőkkel még azok sem tudtak versenyezni, akik Soóváron igazán elismerésre méltó ügyességre tettek szert a karlsbadi és idriai minták utánzásában, mint Bodnárné Plavetzky Dorka, aki hébe-hóba még ma is foglalkozik ilyen csipkék készítésével s a kinek munkáiból három mintát a fehérszínű csipkéket ábrázoló képünkön mutatok be. A budapesti kereskedők megrendelése apránként elmaradtak. Aki ösmeri a csipkeverés lényegét, természetesnek fogja találni, hogy idegen csipkék utánzása több időbe kerül mint oly minták készítése, amelyek évtizedes gyakorlat folytán a csipkeverőknek szinte vérébe mentek át. Olcsóbban, mint a csehek rendes körülmények között a soóváriak nem akartak s nem is tudtak dolgozni, állami támogatásuk a vállalkozásról szóló akták bizonyossága szerint nagyon csekély volt. Iparfejlesztésre a kormány nálunk akkoriban még nagyon keveset költött. Az 1885. évi országos kiállításon a soóvári cseh mintájú csipke szakértők részéről általános elismerésben részesült. Minthogy azonban drágább volt a karlsbadinál, nem igen talált vevőkre. A soóvári csipkeverőműhely ily formán alig öt évi fönállása és többszöri szünetelések után 1889-ben végkép föloszlott. Ez adatokat Vrablovich Román eperjesi tanító úrnak köszönhetem, aki az államilag támogatott csipkeverőműhely jegyzője

volt. A régi, eddig sehol sem ösmertett technikájukhoz visszatért csipkeverők világában Köhler József sóbányai tanító úr volt szives kalauzolni.

S ezzel végére értem fejtegetéseimnek s a kiknek érdeklődését sikerült a soóvári csipke iránt fölébresztenem, bizonyára szintén óhajtani fogják, vajha megtalálnák a soóvári csipkeverők is a maguk Dékányi Árpádját, akinek a gyönyörű halasi varrott csipkéket köszönhetjük. Amig azonban Soóváron is terem ilyen vállalkozó szellem, Sárosvármegye jó ízlésükről mindenfelé ösmert úri asszonyai s a közeli nagy fürdők kedvéért e vidéken megforduló más vármegyebeli úri nők bizonyára megkönnyítik a nemesbítésre vállalkozó művész munkáját, ha a soóvári csipkeverőkkel való közvetlen érintkezést keresik s megbízásaikkal próbát tesznek. Jól mondja Rejtő Sándor a millenniumi kiállításról szóló jelentésben, hogy az iparfejlesztés leghathatósabb eszköze a munkaadás.

Tarczai György.

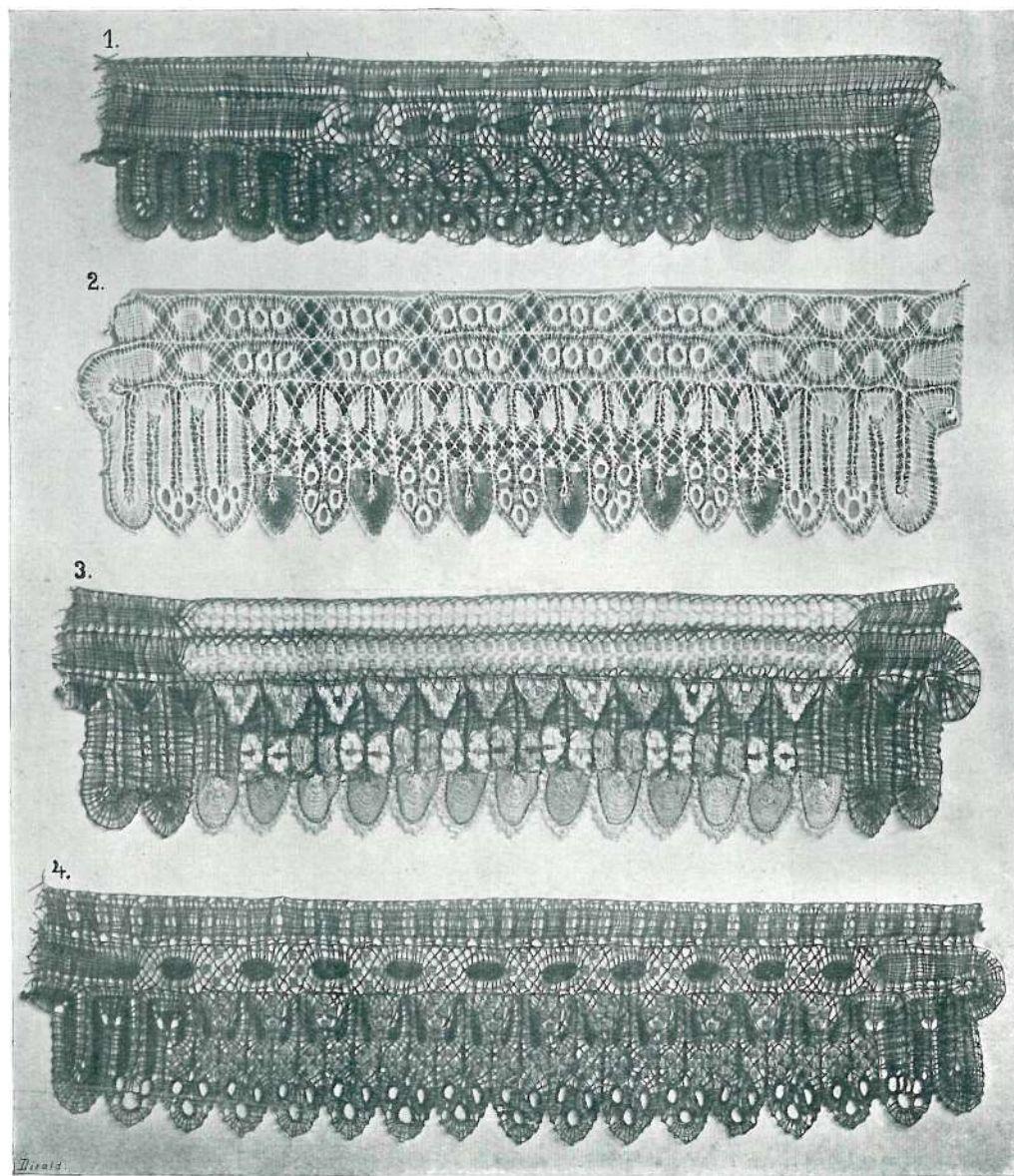
BÁNYA-SOÓVÁRI
CSIPKEVERŐ SZERSZÁM.

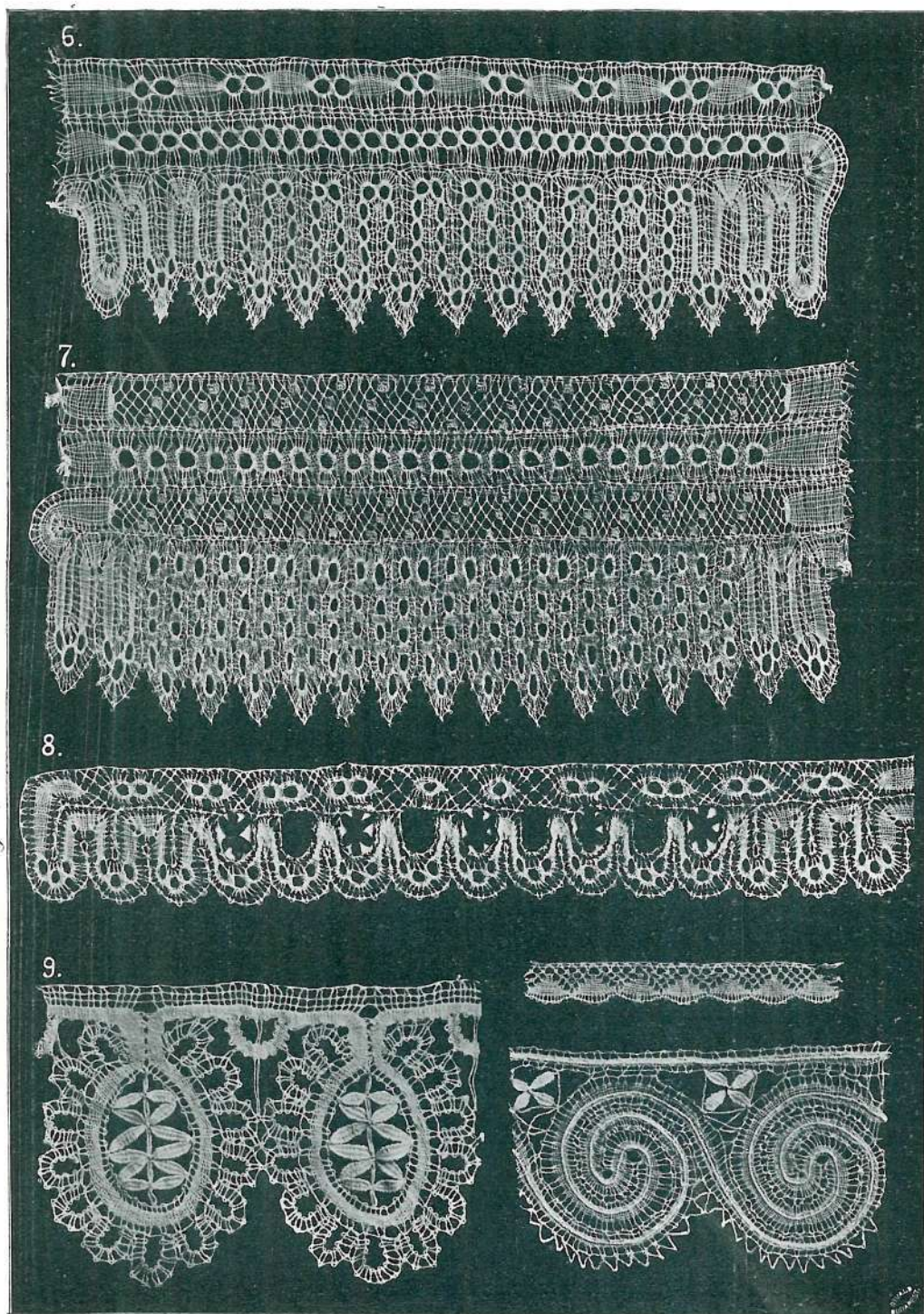
RÉSZLET BÁNYA-SOÓVÁRRÓL.

RÉGI BÁNYA-SOÓVÁRI CSIPKEVISELET.

BÁNYA-SOÓVÁRI CSIPKÉK.

BÁNYA-SOÓVÁRI CSIPKÉK.

BÁNYA-SOÓVÁRI CSIPKEVERŐ LÁNYOK.

TÓT-SOÓVÁRI CSIPKEVERŐ LÁNY.